

Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Laiklik*

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN**

ÖZET

Anayasa, bir devletin en üst yasasıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin politika geçmişini yansıtan dört anayasada (1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları) devletin kuruluşunu, kurumlarını ve işleyişini görmek mümkündür. Bu anayasalarda Türkiye Cumhuriyeti'nin temel değerleri, açık ya da örtülü bir yer almıştır. Laiklik de bu temel değerlerden biridir. 1921 Anayasası bir tarafa bırakılırsa, diğer anayasalarda laiklik, devletin temel niteliğini ve yurttaşlar arasındaki eşitliği ifade ederken, diğer yandan yol gösterici, koruyucu ve çağdaştırıcı bir içerik taşımaktadır.

ABSTRACT

Constitution is the most superior law of a state. It is possible to see the functions, establishments and institutions of state in the four constitutions reflect the political past of the Turkish Republic. The fundamental values of the Turkish Republic have been stated either openly or covered in all these constitutions. Secularism (separation of the state and religion) is one of these fundamental values. The exception of the 1921 Constitution secularism not only represents a citizens but also plays the role a protector, guide and modernization

GİRİŞ

“Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Laiklik” konulu bu çalışmanın dayandığı iki ana öge vardır. Birincisi anayasa, ikincisi ise laikliktir. Bu açıdan öncelikle bu iki ögenin en geçerli tanımlarını yapmakta fayda vardır. Anayasa; bir devletin temel yapısını, yönetim biçimini, temel organlarını, bunların birbiri ile olan ilişkilerini, bireylerin devlete karşı, devletin bireylere karşı olan hak ve görevlerini düzenleyen en üstün yasa olarak tanımlanabilir.

Laiklikle ilgili olarak ise pek çok tanım yapılmakla birlikte, Türk Dil Kurumu'na ait Türkçe Sözlük'teki açıklamalara dayanmakta yarar görülmüştür. Buna göre laiklik, *laik olma durumu; devlet ve din işlerinin*

** Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi

*ayrılığı; devletin, din ve vicdan özgürlüğünün gerçekleşmesi bakımından yansız olmasıdır.*¹

Bu arada A. Afetinan tarafından derlenen, Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları adlı eserde ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, laiklikle ilgili şu ifadelere yer vermiştir: *Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dini yoktur. Devlet idaresinde bütün kanunlar, nizamlar ilmin çağdaş medeniyete temin ettiği esas ve şekillere, dünya ihtiyaçlarına göre yapılır ve tatbik edilir. Din telâkkisi vicdanî olduğundan, Cumhuriyet, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı, milletimizin çağdaş ilerlemesinde başlıca muvaffakiyet etkeni görür.*²

Türkiye Cumhuriyet anayasalarında, Kemalizm ya da Atatürkçülüğün ciddi bir şekilde yansımaları bulunduğu için, Atatürk'ün laikliğe bakışının aktarılması anlamlıdır. Kurucu ideolojinin laiklik boyutunun, bizzat kurucunun kendisinden aktarılması, Türkiye'nin yasal çerçevede laiklik algılamasını göstermesi açısından önemlidir. Amaç Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarındaki laikliği ortaya koymak olduğu için, laiklik ilkesinin felsefi temellerine ve tarihi gelişimine değinilmemiştir.

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, olağanüstü yetkilere sahip olan I. TBMM'nin olağanüstü koşullarda yürürlüğe koyduğu bir siyasal belgedir. Ayrıntılı bir şekilde düzenlenmeyen bu anayasa, 23 madde ve bir de Madde-i Münferide'den oluşmuştur.³ 20 Ocak 1921'den 1 Kasım 1922 yılına değin, bir başka deyişle saltanatın kaldırılmasına kadar geçen süre, çift anayasalı bir dönemdir. Bu dönemde 1876 Anayasasının 1921 Anayasası ile gelişmeyen hükümleri de Ankara için geçerli sayılmıştır. Söz konusu dönemde öncelik yurdun kurtarılmasına verildiği için anayasada laiklik vurgusu yapılmamıştır. Hatta 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesiyle sonuçlanan anayasa değişikliklerinde, 2. madde de aynen şu şekilde düzenlenmiştir: *"Türkiye Devletinin dini, Din-i İslâm'dır. Resmî lisanı Türkçedir."* Söz konusu düzenlemeyle Saltanatın Kaldırılması ve Cumhuriyetin ilan edilmesi sonucu ortaya çıkabilecek muhtemel tepkilerin önlenmesinin amaçlandığı söylenebilir. Söz konusu maddelerin 1876 Anayasasının 11. ve 18. maddelerinde de yer aldığını hatırlatmak durumundayız.

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

Zaferin kazanılmasından sonra, Saltanatın kaldırılması, Ankara'nın başkent olmasının kabul edilmesi, Cumhuriyetin ilan edilmesi ve ardından Halifeliğin kaldırılması gibi köklü düzenlemeler, yeni bir anayasanın

¹ Türk Dil Kurumu, **Türkçe Lügat**, 2. cilt, Ankara, s. 956

² A. Afetinan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara, 1969, s. 56

³ Söz konusu Anayasa için bkz. Suna Kili-Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri. Sened-i İttifak'tan Günümüze**, Ankara, 1983, s. 91-93

hazırlanmasını zorunlu hale getirmiştir Anayasa 20 Nisan 1924 yılında yürürlüğe girmiştir. 105 maddeden meydana gelen 1924 Anayasası, 1960 yılına kadar yürürlükte kalmış ve çeşitli değişikliklere uğramıştır.⁴

Bugüne kadar yürürlüğe girmiş olan beş anayasa arasında en uzun ömürlüsü olan 1924 Anayasası, laiklik ilkesi çerçevesinde ele alındığında, laikliğe uygun ve uygun olmayan bir takım hükümler taşıdığı görülür. Laiklik ilkesine uygun olmayan maddeler sonraki yıllarda değiştirilmiş ve anayasa, kurucu iktidarın laiklik anlayışıyla örtüşen bir niteliğe kavuşturulmuştur. 10 Nisan 1928 ve 5 Şubat 1937 tarihli değişiklikler anayasanın niteliği ile doğrudan ilgili iken, 10 Ocak 1945 tarihli değişiklikler sadece dil yönündendir. 1945 yılında, dönemin öz Türkçecilik akımına uyularak, 10 Ocak 1945 tarih ve 4695 sayılı Kanunla anlam ve kavramda bir değişiklik yapılmaksızın Türkçeleştirilmiştir. Demokrat Parti iktidarı döneminde ise 24 Aralık 1952 tarih ve 5997 sayılı Kânunla 1945'te Türkçeleştirilen metin yürürlükten kaldırılarak, 24 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 1945 yılına kadar yapılan beş değişiklik ile birlikte tekrar yürürlüğe konmuştur.

1924 Anayasası ile ilgili olarak ilk köklü değişiklik 10 Nisan 1928 yılında gerçekleştirilmiştir. Takrir-i Sükûn Kanununun yürürlükte olduğu ve tek parti yönetiminin hüküm sürdüğü bir dönemde yapılan değişikliklerle; 2. madde "*Türkiye Devletinin dîni, Dîn-i İslâm'dır; resmî dili Türkçedir, makarrı Ankara şehridir*" şeklinde iken, "*Türkiye Devleti'nin resmî dili Türkçedir; makarrı Ankara şehridir*" olarak yeniden düzenlenmiştir. Aynı maddeye 5 Şubat 1937'de "*Türkiye Devleti, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılâpçıdır. Resmî dili Türkçedir. Makarrı Ankara şehridir*" ifadesiyle yeni bir şekil verilmiştir. 1945 yılında yapılan değişikliklerle bu madde "*Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Lâik ve Devrimcidir. Devlet dili Türkçedir. Başkent Ankara'dır*" şeklinde Türkçeleştirilmiştir.

10 Nisan 1928'de yapılan değişiklikler 2. maddeden ibaret kalmamıştır. 16.maddede yer alan mebusların yemin metni "*Vatan ve Millet'in saâdet ve selâmetine ve Millet'in bilâkaydüşart hâkimiyetine mugâyir bir gâye takib etmeyeceğime ve Cumhûriyet esaslarına sadakatten ayrılmayacağıma 'vallahi'*" şeklinde iken, 10 Nisan 1928 tarihli değişikliklerle "*Vatan ve millet'in saâdet ve selâmetine ve millet'in bilâkaydüşart hâkimiyetine mugâyir ve gâye tâkib etmeyeceğime ve Cumhûriyet esaslarına sadâkatten ayrılmayacağıma nâmûsum üzerine söz veririm*" olarak dinsel içerikten kurtarılmıştır.

Aynı şekilde cumhurbaşkanının göreve başlarken yaptığı yeminin metni de "*Reisicumhûr sıfatiyle Cumhûriyet'in kanûnlarına ve hâkimiyet-i millîyye esâslarına riâyet ve bunların müdâfaa, Türk milletinin saâdetine sâdikâne ve bütün kuvvetimle sarf-ı mesâû, Türk Devleti'ne teveccüh edecek her tehlikeyi kemâl-i şiddetle men, Türkiye'nin şân ve şerefini vikâye ve ilâya ve deruhde*

⁴ 1924 Anayasası ve yapılan değişiklikler için bkz. Kili-Gözübüyük, a.g.e.s .109-133

ettiğim vazîfenin icâbâtına hasr-ı nefis etmekten ayrılmayacağıma nâmûsum üzerine söz veririm” şeklinde değiştirilmiştir.

10 Nisan 1928 tarihinde anayasada laiklikle ilgili olarak yapılan bir başka değişiklik 26 madde üzerinde gerçekleştirilmiştir. TBMM'nin görevlerinin sıralandığı bu maddede yer alan *“ahkâm-ı şer'iyyenin tenfizi”* şeklindeki ifade, 10 Nisan 1928 tarihli değişiklikte kaldırılmıştır. Böylece dünyevi bir kurum olan TBMM'nin din işlerini düzenleme yetkisi alınmıştır. 20 Nisan 1924 tarihinde Anayasa kabul edildiğinde söz konusu 26. madde *“Büyük Millet Meclisi ahkâm-ı şer'iyyenin tenfizi, kavâninin vaz'ı, tâdîli, tefsiri, fesih ve ilgası, Devletlerle mukâvele, muâhede ve sulh akdi, harp ilânı, muvâzene-i umûmiye-i mâliye ve Devletin umûm hesâb-ı katî kanûnlarının tetkik ve tasdiki, meskukat darbı inhisar ve mali taahhüdü mutâzâmmın mukavelat ve imtiyâzâtın tasdik ve feshi, umûmî ve hususî af ilânı, cezaların tahfif veya tahvili, tahkikat ve mücâzât-ı kanûniyenin tecili, mahkemelerden sadır olup kuvvetler ayrılığı teorisi'yyet kesbetmiş olan idam hükümlerinin infâzı gibi, vezâifi bizzât kendi ifâ eder”* şeklinde iken, 10 Nisan 1928'de yapılan değişiklikte *“Büyük Millet Meclisi, kavâninin vaz'ı, tâdîli, tefsiri, fesih ve ilgâsı devletlerle mukâvele, muâhede ve sulh akdi, harp ilânı, muvâzene-i umûmiye-i maliye ve devletin umûm hesâb-ı kat'i kanûnlarının tetkik ve tasdiki, meskûkât darbı, inhisâr ve mâlî taahhüdü mutâzâmmın mukâvelât ve imtiyâzâtın tasdiki ve feshi, umûmî ve hususî af ilânı, cezâların tahfif ve tahvili, tahkikat ve mücâzât-ı kanûniyenin te'cili mahkemelerden sâdır olup kat'iyet kesbetmiş olan idâm hükümlerinin infâzı gibi vezâifi bizzât kendi ifâ eder”* haline getirilmiştir.

1924 Anayasasının Türklere ilk kez gerçek anlamda din ve vicdan özgürlüğü tanıyan anayasa olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin *“Hiçbir kimse mensup olduğu din, mezhep tarikat ve felsefî içtihadından dolayı muâheze edilemez. Âsâyiş, âdâb-ı muâşeret-i umûmiye ve kavânine mugâyir olmamak üzere her türlü âyinler serbesttir”* şeklinde düzenlenen 75. madde ile 88. maddede yer alan *“Türkiye ahâlisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibâriyle (Türk) ıtlak olunur. Türkiye'de veya hariçte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiye'de mütemekkin bir ecnebî babanın sulbünden Türkiye'de doğup da memleket dahilinde ikâmet ve sinn-i rüşde vusûlünde resmen Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık Kanûnu mücibince Türklüğe kabûl olunan herkes Türktür. Türklük sıfatı kanûnen muayyen olan ahvâlde izâa edilir”* ifadeleriyle Türk'ün anayasal tanımı yapıldığı gibi, devletin yurttaşına ırksal ya da dinsel çerçeveden bakılmadığını kanıtıdır. Söz konusu 75. madde, 5 Şubat 1937'de *“Hiçbir kimse mensûb olduğu felsefî içtihad, din ve mezhepten dolayı muâhaze edilemez. Âsâyiş ve umûmî muâşeret adabına ve kanûnlar hükümlerine aykırı bulunmamak üzere her türlü dînî âyinler yapılması serbesttir”* şeklinde ufak bir değişikliğe uğramıştır.

Bütün bu bilgilerden hareketle laiklik bir kavram olarak sadece bir kez kullanılmasına karşın, 1924 Anayasası din ve vicdan özgürlüğünü sağlaması

ve din-devlet ayrımının gerçekleştirilmesi anlamında, nitelik olarak laik bir anayasadır.

1961 Anayasası

1950–1960 yılları arasındaki Demokrat Parti dönemine ve bu dönemdeki siyasal olaylara bir tepki niteliği taşıyan 1961 Anayasası, bazı araştırmacılara göre, Türk tarihinin en özgürlükçü anayasasıdır.⁵ İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelere göre biçimlendiren 1961 Anayasasının laiklik anlayışı. 1924 Anayasasını tamamlar niteliktedir.

Cumhuriyetin niteliklerinin sıralandığı bölümde yer alan 2. maddeye göre “*Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.*” Burada laiklik kavramı, millilik, demokratiklik ve sosyal hukuk devleti birlikte kullanılmıştır. Bundan da anlaşılacağı gibi laiklik; milli, demokratik ve sosyal hukuk devletinin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmıştır.

Temel hakların özünün yer aldığı ve “*Temel hak ve hürriyetler, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak, ancak kanunla sınırlanabilir.*”

Kanun kamu yararı, genel ahlâk, kamu düzeni sosyal adâlet ve millî güvenlik gibi sebeplerle de olsa bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz” şeklindeki 11 madde, 20.9.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanunla yapılan değişiklik sonucu “*Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, Cumhuriyetin, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması amacı ile veya Anayasanın diğer maddelerinde gösterilen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak, ancak kanunla sınırlanabilir.*”

Kanun, temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz.

Bu Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, insan hak ve hürriyetlerini veya Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak kasdı ile kullanılamaz.

Bu hükümlere aykırı eylem ve davranışların cezası kanunda gösterilir” ifadesiyle yeniden biçimlendirilmiş, din ve mezhep ayırımına dayanılarak Cumhuriyetin ortadan kaldırılmasının önüne geçilmek istenmiştir.

Eşitlik anlayışının yansıtıldığı 12. madde “*Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ayırımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz”* şeklinde düzenlenmiştir. Bu maddede laiklik, Atatürk’ün idealize ettiği

⁵ 1961 Anayasası ve bu anayasada yapılan değişiklikler için bkz. Kili-Gözübüyük, a.g.e., s. 169-230

halkçılık ilkesiyle birlikte ele alınmış ve aynı zamanda eşitliğin gerçekleşmesinin bir yolu olarak sunulmuştur.

Laikliğe asıl ve en belirgin vurgu “*Düşünce ve İnanç Hak ve Hürriyetleri*” başlığını taşıyan IV. Bölümün, Vicdan ve Din Hürriyetini tanımlayan a bendinde yapılmıştır. “*Herkes, vicdan ve dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. Kamu düzenine veya genel ahlâka veya bu amaçlarla çıkarılan kanunlara aykırı olmayan ibadetler, dinî âyin ve törenler serbesttir. Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz. Kimse, dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz. Din eğitim ve öğrenimi, ancak kişilerin kendi isteğini ve küçüklerin de kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır. Kimse, Devletin sosyal, iktisadî, siyasî veya hukukî temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya şahsî çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla, her ne suretle olursa olsun, dinî veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz. Bu yasak dışına çıkan veya başkasını bu yolda kışkırtanlar kanuna göre cezalandırılır; dernekler, yetkili mahkemece ve siyasî partiler, Anayasa Mahkemesince temelli kapatılır*” şeklinde düzenlenen 19. madde 1961 Anayasasının laiklik açısından sağladığı en önemli güvencedir.

Bu madde 20.9.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanunla aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir: “*Herkes, vicdan ve dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. Kamu düzenine veya genel ahlâka veya bu amaçlarla çıkarılan kanunlara aykırı olmayan ibâdetler, dinî âyin ve törenler serbesttir. Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz. Kimse, dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz. Din eğitim ve öğrenimi, ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin de kanunî temsilcilerinin isteğine bağlıdır. Kimse, Devletin sosyal, iktisadî, siyasî veya hukukî temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya şahsî çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla, her ne suretle olursa olsun, dinî veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz. Bu yasak dışına çıkan veya başkasını bu yolda kışkırtan gerçek ve tüzel kişiler hakkında, kanunun gösterdiği hükümler uygulanır ve siyasî partiler Anayasa Mahkemesince temelli kapatılır.*”

Basın ve yayımla ilgili hükümler arasında yer alan ve basın hürriyetinin düzenlendiği 22 maddenin ilk şeklinde laiklikle ilgili herhangi bir ifade yer almazken, bu maddede 20.9.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanunla değişiklik yapılmış ve şöyle düzenlenmiştir:

“*Basın hürdür; sansür edilemez.*

Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır.

Basın ve haber alma hürriyeti, ancak Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü, kamu düzenini, millî güvenliği ve millî güvenliğin gerektirdiği gizliliği veya genel ahlâkı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına

tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek veya yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir.

Yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için kanunla belirtilecek sınırlar içinde hâkim tarafından verilecek kararlar saklı olmak üzere, olaylar hakkında yayın yasağı konamaz.

Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergiler, kanunun gösterdiği suçların işlenmesi halinde hâkim kararıyla; Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin veya genel ahlâkın korunması bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde de, kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararını veren yetkili merci, bu kararını en geç 24 saat içinde mahkemeye bildirir. Mahkeme bu kararı en geç üç gün içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır.

Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergiler, millî güvenliğe, kamu düzenine, genel ahlâka, insan hak ve hürriyetlerine dayanan millî, demokratik, lâik ve sosyal Cumhuriyet ilkelerine veya Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde mahkeme kararıyla kapatılabilir.”

Aynı bölümde yer alan 26. maddede ise Basın dışı haberleşme araçlarından faydalanma hakkına yer verilmiştir. 26. maddenin ilk şekli “*Kişiler ve siyasî partiler, kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkına sahiptir. Bu faydalanmanın şartları ve usulleri, demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uygun olarak kanunla düzenlenir. Kanun, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşılmasının ve kamuoyunun serbestçe oluşumunu destekleyici kayıtlamalar koyamaz*” şeklindedir.

20.9.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanunla yapılan değişiklik sonucu söz konusu madde “*Kişiler ve siyasî partiler, kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkına sahiptir. Bu faydalanmanın şartları ve usulleri, demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uygun olarak kanunla düzenlenir. Kanun, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, insan haklarına dayanan millî, demokratik, lâik ve sosyal Cumhuriyetin, millî güvenliğinin ve genel ahlâkın korunması halleri dışında kalan bir sebebe dayanarak halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşılmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşumunu engelleyici kayıtlar koyamaz*” şeklinde yeniden düzenlenmiştir.

1961 Anayasasında siyasî partilerin tüzüklerinin, programlarının ve faaliyetlerinin laikliğe de aykırı olamayacağı vurgulanarak, buna uymayan siyasal partilerin kapatılabileceği hükmüne yer verilmiştir. Siyasal partilerin uyacakları esasları sıralayan 57. madde şöyle düzenlenmiştir: “*Siyasî partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve*

milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymayan partiler temelli kapatılır. Siyasî partiler, gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesince hesap verirler. Partilerin iç çalışmaları faaliyetleri, Anayasa Mahkemesine ne suretle hesap verecekleri ve bu mahkemece malî denetimlerinin nasıl yapılacağı, demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir. Siyasî partilerin kapatılması hakkındaki davalara Anayasa Mahkemesinde bakılır ve kapatma kararı ancak bu Mahkemece verilir.”

Bu arada hem milletvekillerinin hem de cumhurbaşkanının and metinlerinde laikliğe vurgu yapılmış, böylece devlet başkanı ve Meclis bu ilkeye bağlı kılınmaya çalışılmıştır. Milletvekillerinin and metnini düzenleyen 77. madde “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, görevlerine başlarken şöyle and içerler: Devletin bağımsızlığını, vatanın ve milletin bütünlüğünü koruyacağıma; Millettin kayıtsız şartsız egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine bağlı kalacağıma ve halkın mutluluğu için çalışacağıma namusum üzerine söz veririm” şeklinde iken Cumhurbaşkanının göreve başlama sırasındaki andın metni şöyledir: “Cumhurbaşkanı, görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde şöyle and içer: Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Türk Devletinin bağımsızlığına, vatanın ve Millettin bütünlüğüne yönelecek her tehlikeye karşı koyacağıma; Millettin kayıtsız şartsız egemenliğini ve Anayasa’yı sayacağıma ve savunacağıma; İnsan haklarına dayanan demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinden ve tarafsızlıktan ayrılmıyacağıma; Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini koruyup yüceltmek ve üzerime aldığım görevi yerine getirmek için bütün gücümle ve varlığımla çalışacağıma namusum üzerine söz veririm.”

Radyo ve Televizyonun İdaresi ve Haber Ajanslarının çalışmalarını düzenleyen 121. maddenin ilk halinde laiklik ilkesiyle ilgili olarak herhangi bir ifade kullanılmamasına karşın, 20.9.1971 tarihinde söz konusu maddede yapılan “Radyo ve televizyon istasyonları, ancak Devlet eliyle kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir. Kanun, yönetim ve denetimde ve yönetim organlarının kuruluşundan tarafsızlık ilkesini bozacak hükümler koyamaz.

Her türlü radyo ve televizyon yayımları, tarafsızlık esaslarına göre yapılır.

Haber ve programların seçilmesinde, işlenmesinde ve sunulmasında ve kültür ve eğitime yardımcı görevinin yerine getirilmesinde Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, insan haklarına dayanan millî, demokratik, lâik ve sosyal Cumhuriyetin, millî güvenliğin ve genel ahlâkın gereklerine uyulması, haberlerin doğruluğunun sağlanması esasları ile organların seçimi, yetki, görev ve sorumlulukları kanunla düzenlenir.

Devlet tarafından kurulan veya Devletten malî yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır” şeklindeki değişiklikle laiklik basın için bağlayıcı ilkelere birisi haline getirilmiştir. 121. maddenin ilk şekli

şöyledir: “Radyo ve televizyon istasyonların idaresi özerk kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir. Her türlü radyo ve televizyon yayımları, tarafsızlık esaslarına göre yapılır. Radyo ve televizyon idaresi, kültür ve eğitime yardımcı görevinin gerektirdiği yetkilere sahip kılınır. Devlet tarafından kurulan veya Devlettten malî yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır.”

Devrim kanunlarının korunmasıyla ilgili olarak “Bu Anayasanın hiçbir hükmü Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini koruma amacını güden aşağıda gösterilen Devrim Kanunlarının, bu Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz:

1. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu;
2. 25 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisa'sı hakkında Kanun;
3. 30 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına dair Kanun;
4. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenîsiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru tarafından yapılacağına dair medenî nikah esası ile aynı Kanununun 110'uncu maddesi hükmü;
5. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkamın Kabulü hakkında Kanun;
6. 1 Teşrinisani 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki hakkında Kanun;
7. 26 Teşrinisani 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına dair Kanun;
8. 3 Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine dair Kanun” şeklinde düzenlenen 153. madde ile Türkiye Cumhuriyeti'nin temel değerlerinin güvence altına alınmaya çalışıldığını söylemek mümkündür. Diğer taraftan daha önce de değinildiği gibi bir tepki anayasası niteliğinde olan 1961 Anayasasının, 153. madde ile DP dönemine dönük mesaj verdiği de ileri sürülebilir.

1961 Anayasasında ilginç olan nokta, Diyanet İşleri Başkanlığının genel idare içine sokulması ve yetkilerinin çıkarılacak özel kanunla belirlenecek olmasıdır. Söz konusu 154. madde şöyledir: “Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.”

Bütün bu açıklamalar ışığında, 1961 Anayasasında ve bu anayasada daha sonra yapılan değişikliklerde, laiklik ilkesinin devlet ve toplum

açısından bir güvenceye alınmak istendiğini söylemek mümkündür. 1961 Anayasasının, laiklik içeren hükümleri incelendiğinde, bu ilkenin sosyal devletin bir parçası olarak algılandığı da görülmektedir.

1982 Anayasası

Türk anayasa tarihinde 1982 Anayasası da bazı araştırmacılar tarafından bir tepki anayasası olarak değerlendirilir. 1975–1980 yılları arasında yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik bunalımların etkisiyle hazırlanan 1982 Anayasası, 1961 Anayasasının aksine kısıtlayıcı bir niteliğe sahiptir. Bununla birlikte bazı yönlerden 1961 Anayasasının getirdiği düzeni de koruduğu söylenebilir.⁶

1982 Anayasasının başlangıç kısmında, 3.10.2001 tarihinde yapılan değişiklikle “*Hiçbir faaliyetin Türk millî menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihî ve manevî değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılâpları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve lâiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı,*” şeklinde bir ifade eklenmiştir.

Cumhuriyetin niteliklerinin sıralandığı 2. madde “*Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir*” ifadeleriyle düzenlenmiştir ve aynı maddeye 1961 Anayasasında yer alan millilik ilkesinin yerine “*Atatürk milliyetçiliğine bağlı*” ifadesi eklenmiştir. Böylelikle bu maddedeki laiklik ilkesi yerini korumuştur.

Değiştirilemeyecek hükümlerin yer aldığı 4. maddedeki “*Anayasanın 1 inci maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, 2 nci maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3 üncü maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez*” şeklindeki hükümle, 2. maddede yer alan laik nitelik de korunan temel değerler arasında gösterilmiştir.

Yine kanun önünde eşitliği düzenleyen 10. maddede herkesin, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu vurgulanmış ve 1961 Anayasasındaki durum korunmuştur. Bu madde aynen şu şekildedir: “*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.*”

(Ek: 7.5.2004–5170/1 md.) *Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.*

⁶ 1982 Anayasası ve yapılan değişiklikler için bkz. Kadir Gündoğan-Cihan Koç-Coşkun Özbudak, *En Son Değişikliklerle T.C. Anayasası- Karşılaştırmalı Tablolu TCK-CMK-CGTİK*, Ankara, 2006, s. 5-105

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar."

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanmasını içeren ve "(Değişik: 3.10.2001-4709/2 md.) Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz" şeklindeki 13. maddede de laik cumhuriyetin gerekleri bir ölçü olarak ortaya konulmuştur.

Aynı bağlamda ele alınabilecek 14. maddede temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmamasında yine laik cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetlere izin verilmeyeceği kesin bir dille ortaya konulmuştur. Söz konusu 14. madde şu şekilde düzenlenmiştir: "(Değişik: 3.10.2001-4709/3 md.) Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.

Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir."

Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulmasını düzenleyen 15. maddede de yine laikliğe örtülü de olsa bir vurgu vardır. Bu madde "Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

(Değişik: 7.5.2004-5170/2 md.) Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz" şeklinde düzenlenmiştir.

1982 Anayasasının belki de en fazla tartışılan maddesi 24. maddedir. Din ve vicdan hürriyetinin düzenlendiği ve cümlelerin başında "Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz;

dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz ” şeklindeki ifade ile laiklik açısından bir güvence gibi görünen bu maddede yer alan “*Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve orta-öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır*” şeklindeki ifadeler bazı kesimler tarafından laikliğe aykırı olarak görülmekte ve tepkilere yol açmaktadır.

Bu maddenin sonunda yer alan “*Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dinî veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz*” ifadeleri bile söz konusu maddeye olan itirazları azaltmamaktadır. Tepkiler öyle yoğunudur ki, sırf 24. madde nedeniyle 1982 Anayasasının laik bir anayasa olmadığını iddia eden azımsanmayacak bir kesim vardır.

Eğer laiklik ilkesini, Atatürk ilke ve İnkılâplarının temel dayanağı olarak görürsek, Anayasada, Atatürkçülüğe yapılan vurgularda da laikliğin örtülü veya açık olarak yer aldığını kabul etmek durumundayız. Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevinin düzenlediği 42. maddenin üçüncü fıkrasında yer alan; “*Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz*” şeklindeki ifade ile gençliğin korunmasını düzenleyen 58. maddenin birinci fıkrasındaki “*Devlet, istiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetiştirme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır*” hükmünü buna örnek olarak gösterebiliriz.

1982 Anayasasının siyasal partilerle ilgili olarak, parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılmayı düzenleyen 68. maddede yer alan “*Siyasî partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez*” şeklindeki ifade laiklik açısından ciddi bir güvence olarak algılanabilir.

1982 Anayasasında da, 1961 Anayasasında olduğu gibi milletvekillerinin and içme metinlerinde laik bir içerik görmek mümkündür. 81. maddede yer alan ve milletvekillerine ait olan and metni “*Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma; hukukun üstünlüğüne, demokratik ve lâik Cumhuriyete ve Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı*

kalacağıma; toplumun huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden yararlanması ülküsünden ve Anayasaya sadakatten ayrılmayacağıma; büyük Türk Milleti önünde namusum ve şerefim üzerine and içerim” şeklindedir.

103. maddede ise Cumhurbaşkanını, görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde içeceği andın metni yer almaktadır. “*Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma, Anayasaya, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, Atatürk ilke ve inkılâplarına ve lâik Cumhuriyet ilkesine bağlı kalacağıma, milletin huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerinden yararlanması ülküsünden ayrılmayacağıma, Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini korumak, yüceltmek ve üzerime aldığım görevi tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma Büyük Türk Milleti ve tarih huzurunda, namusum ve şerefim üzerine and içerim”* şeklindeki metnin, 1961 Anayasasına göre en büyük farkı laik Cumhuriyet vurgusunun yapılmasıdır. Hatırlanacağı gibi, 1961 Anayasasında Cumhurbaşkanının and içme metninde laiklikle ilgili herhangi bir ifade bulunmamaktadır.

1982 Anayasasının 136. maddesinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın durumu ele alınmıştır. “*Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, lâiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasî görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir”* şeklinde düzenlenen bu maddede de, 1961'den farklı olarak, laiklik ilkesine değinilmiştir.

1961 Anayasasında yer alan devrim kanunlarının korunmasıyla ilgili hüküm 1982 Anayasasında da yerini korumuştur. İnkılâp kanunlarının korunmasıyla ilgili 174. madde şöyledir: “*Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılâp kanunlarının, Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz:*

1. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu;

2. 25 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisâsı Hakkında Kanun;

3. 30 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun;

4. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medenî nikâh esası ile aynı kanunun 110 uncu maddesi hükmü;

5. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı *Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun*;

6. 1 Teşrinisâni 1928 tarihli ve 1353 sayılı *Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun*;

7. 26 Teşrinisâni 1934 tarihli ve 2590 sayılı *Efendi, Bey, Paşa Gibi Lâkap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun*;

8. 3 Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı *Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun*."

Burada daha önce 1961 Anayasasında yer alan hükmün aynısı bulunmakla birlikte, "devrim kanunları" ifadesinin yerine "inkılâp kanunları" kullanılmıştır.

1982 Anayasasında çeşitli geçici hükümler de bulunmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Konseyinin görevleri sıralanırken, ifade edilen "a) Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilerek Cumhurbaşkanlığına gönderilen, Anayasada yazılı temel hak ve hürriyetlere ve ödevlere, lâiklik ilkesine, Atatürk inkılâplarının, millî güvenliğin ve kamu düzeninin korunmasına, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumuna, milletlerarası anlaşmalara, dış ülkelere silahlı kuvvet gönderilmesine ve yabancı kuvvetlerin Türkiye'ye kabulüne, olağanüstü yönetime, sıkıyönetim ve savaş haline dair kanunlar ile Cumhurbaşkanınca gerekli görülen diğer kanunları Cumhurbaşkanına tanınan onbeş günlük sürenin ilk on günü içinde incelemek;" şeklindeki hükümde de geçici de olsa, yine laikliğe bir vurgu yapılmıştır.

1982 Anayasasındaki din ve laiklikle ilgili hükümler incelendiğinde, bu kavramların, devletin niteliğini ortaya koyma, temel kurumların yapısını belirleme ve kısıtlamalarda ölçü oluşturma anlamında kullanıldığı görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Olağanüstü koşulların bir ürünü olan 1921 Anayasasında laiklikten bahsedilememiş, ayrıca 29 Ekim 1923 tarihindeki değişikliklerle devletin dininin İslam olduğu hükmü eklenmiştir. Burada önceliğin Bağımsızlık Savaşının kazanılması olduğu unutulmamalıdır.

1924 Anayasası ilan edildiğinde laikliğe aykırı hükümler bulunmasına karşın, 1928 yılında yapılan değişikliklerle bu hükümler kaldırılmıştır. Laiklik ifadesinin bir kez kullanıldığı bu anayasada, yeni Türk Devletinin laikleşmesinin yolu açılmıştır.

Bir tepki anayasası olan 1961 Anayasasında laik ya da laiklik ifadesine 7 kez yer verilmiştir. Laiklik ifadesi genel olarak milli, demokratik ve sosyal devletin parçası olarak kullanılmıştır. Bu nedenle laiklik açısından güçlü bir anayasadır.

Bir başka tepki anayasası olan 1982 Anayasasında laikliğe daha çok vurgu yapılmıştır. Başlangıç ve geçici hükümler dâhil 10 kez kullanılan laiklik, genel olarak demokratik cumhuriyetin parçası olarak sunulmuştur. Ancak din ve ahlak bilgisi derslerinin ilk ve orta öğretimde zorunlu olması tartışmalara yol açmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti anayasalarından 1924 Anayasasında laiklik, devletin niteliklerinden birisini oluştururken, 1961 ve 1982 Anayasalarında, devletin niteliklerine ek olarak, devletin dayandığı temel kurumların da yapısını belirleyen bir ilke haline getirilmiştir. Yine 1961 ve 1982 Anayasalarında devleti korumak ve kollamak amacıyla getirilen sınırlamalardaki, ölçülerden biri de laiklik olmuştur.

Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti anayasalarında laiklik ve dinle ilgili hükümlerin yer almasının beş temel nedeni olduğu söylenebilir.

- 1-Devletin niteliğini açıklamak ve tanımlamak (Nitelik)
- 2-Yurttaşlar arasındaki eşitlik anlayışını güçlü kılmak (Eşitlik)
- 3-Başta yasama organı olmak üzere, yürütme ve yargı organlarının yetkilerini kullanmaları sırasında dayanak ve yol gösterici olmak (Dayanak-Rehber)
- 4-Devleti korumak amacıyla getirilen sınırlamaların ölçüsünü belirlemek (Sınırlama)
- 5-Çağdaşlaşma çabalarını sürekli kılmak (Çağdaşlaşma)